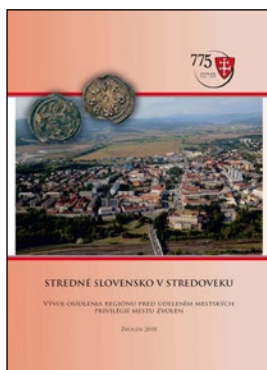

Stredné Slovensko v stredoveku. Vývoj osídlenie regiónu pred udelením mestských privilégií mestu Zvolen. Eds. Noémi Beljak Pažinová, Zuzana Borzová. Zvolen : Mesto Zvolen, 2018. 236 s. ISBN 978-80-570-0554-4.

Už na prvý pohľad zaujímavá a pomerne veľkoryso koncipovaná publikácia obsahujúca desať príspevkov rôzneho rozsahu ponúka pohľad na vybrané oblasti vývoja osídlenia Zvolenskej kotliny v období od praveku cez včasnú dobu dejinnú až po stredovek. V princípe ide o výstup z medzinárodného vedeckého sympózia, ktoré sa v roku 2018 uskutočnilo v priestoroch Zvolenského zámku. No nemenej dôležitou úlohou zaradených textov je aj prezentácia a popularizácia pravekých a stredovekých dejín tejto nesporne veľmi zaujímavej oblasti stredného Slovenska nielen vo vzťahu k odbornej komunite, ale i k širokej verejnosti.

Publikáciu celkom logicky otvára príspevok N. Beljak Pažinovej *Osídlenie Zvolenskej kotliny v praveku*. Tu po stručnom exkurze dejinami archeologického bádania autorka v chronologickom slede predstavila vývoj osídlenia tohto priestoru od sporadických lokalít zaradených do staršej doby kamennej až po nálezy zo staršej doby železnej. Napriek tomu, že z klimatického hľadiska, ani kvalitou pôdy na poľnohospodársku činnosť sa sledovaný región nedá porovnávať s južnejšie ležiacimi teplejšími a úrodnejšími nížinnými oblasťami, osídlenie nachádzajúce sa najmä pozdĺž Hrona a jeho prítokov tu je doložené väčším či menším počtom lokalít zo všetkých období praveku. Systematicky

bolo zatiaľ preskúmaných iba pomerne malé množstvo lokalít. Napriek tomu sa archeológom podarilo získať množstvo zaujímavých informácií dokumentujúcich význam tohto priestoru nielen ako križovatky medzi jednotlivými oblasťami stredného Slovenska, ale tiež napríklad z pohľadu ťažby nerastných surovín.

Predstavenie niektorých dôležitých skúmaných lokalít dobre ukazuje význam sledovaného priestoru najmä v období včasného stredoveku, keď archeologickým výskumom získaný materiál vlastne nahrádza absentujúce písomné pramene. V tomto smere je z nášho pohľadu zaujímavý napríklad text *Hradisko vo Zvolene-Môťovej vo svetle najnovších výskumov*, prezentovaný trojicou autorov, konkrétne J. Beljakom, M. Ruttkayom a M. Mácelovou. Hradisko, ktorého počiatky siahajú niekde na začiatok 9. storočia, pričom je možné, že vzniklo na mieste staršej osady už z 8. storočia, zaujalo dôležitú polohu nad významnou obchodnou cestou spájajúcou Poiplie s horným Pohroním. Lokalita bola najmä v priebehu druhej polovice 20. storočia zdevastovaná. Napriek tomu poloha, veľkosť hradiska i začatie budovania kamenného obranného múru v 11. storočí priamo na pôvodných hlinených valoch naznačujú, že mohlo byť priamym predchodcom vrcholno stredovekého Pustého hradu nad Zvolenom, pri počiatkoch formovania správnych inštitúcií Uhorského kráľovstva v tomto priestore počas 11. storočia.

Ďalším výrazným hradiskom, resp. stredovekým hrádkom dokumentujúcim vývoj pravekého i stredovekého osídlenia v Detvianskej kotline je lokalita Kalamárska nachádzajúca sa severne od mesta Detva. V štúdiu *Včasnostredoveké opevnené výšinné sídlo v Detve* jej autor P. Šalkovský sleduje využitie opevneného areálu postupne príslušníkmi lužickej kultúry, resp. počas halštatskej doby. Polohu opätovne hneď dva razy opevnili pravdepodobne keltski obyvatelia, pričom následne ju až do konca 5. storočia nášho letopočtu využívali tiež germánski Kvádi. Najväčšiu pozornosť však venuje slovanskému osídleniu, ktoré sa tu objavilo od prvej polovice 9. storočia. Pomerne početný archeologický materiál umožňuje nielen sčasti rekonštruovať každodenný život na tejto lokalite, ale sledovať tiež intenzitu tunajšieho osídlenia, ktorá klesá v 10. a 11. storočí. Približne jeden hektár veľký areál interpretuje v tomto období autor ako pravdepodobné sídlo príslušníka miestnej veľkomoravskej elity, kontrolujúceho strategicky dôležitý prechod z Poiplia do Zvolenskej kotliny. Zánik hradiska zapálením jeho drevených častí prinieslo zrejme definitívne začlenenie tohto priestoru do Uhorského kráľovstva a vznik nového centra komitátu na Pustom hrade nad Zvolenom.

Dôležitosť dôkladného výskumu, ale tiež zachovanie objaveného dokumentuje príspevok *Výskum a obnova Pustého hradu vo Zvolene*. Jeho autori J. Beljak a N. Beljak Pažinová prezentujú výsledky výskumov ale súčasne aj prebiehajúcej obnovy národnej kultúrnej pamiatky Pustý hrad. Z celkovej plochy takmer päť hektárov bolo zatiaľ preskúmaných zhruba 1,5 ha, pričom sa podarilo realizovať aj konzerváciu niektorých nálezov, hradieb či významnejších objektov. Okrem celkového stručného pohľadu na výsledky výskumu prebiehajúceho od roku 1992 sa autori sústredili najmä na sezóny 2017 a 2018, ako najaktuálnejšie v období prípravy publikácie. Napríklad na rozlohou menšom Dolnom hrade bolo počas uvedených dvoch rokov preskúmaných pomocou sond takmer 990 m² plochy do hĺbky od 0,3 do 3,5 metra. Výsledkom tejto činnosti bola pestrá škála nálezov časovo zaradených od neskorej doby kamennej po stredovek. To okrem iného umožnilo konštatovať značný význam výšinej osady bádanskej kultúry nachádzajúcej sa na mieste Dolného hradu. Na Hornom hrade sa v dvoch sledovaných sezónach podarilo odkryť takmer 700 m² plochy, s nálezmi časovo zaradenými od doby bronzovej po stredovek. Okrem samotných objektov niekdajšieho komitátneho hradu k zaujímavým nálezom patrila kompletne zachovaná sklenená fľaštička, napodobenina mince Přemysla Otakara II. či doklady peňazokazeckej činnosti. Celkovo z oboch polôh zaznamenali v sledovanom období viac ako 50 000 nálezov, pričom k významným možno zaradiť predmety z doby laténskej a rímskej. Aj vďaka týmto dvom sezónam je tiež možné datovať výstavbu tohto hradu datovať už do obdobia pred tatárskym vpádom.

O tom, ako sa formovalo postavenie Zvolena, ako stredovekého mestského centra celej Zvolenskej kotliny informuje R. Ragač v texte *Zvolenské mestské privilégiá*. Napriek tomu, že patrí medzi najstaršie uhorské mestá, keď privilégiá získal od Bela IV. už v roku 1238. zostáva pri sledovaní historického vývoja Zvolena v stredoveku stále dosť nejasností. Či už je to vo vzťahu k uhorským správnym centram na hradisku v Môľovej, na Pustom hrade alebo ku kráľovskému dvoru na mieste dnešného zvolenského zámku, alebo vo vzťahu k vývoju sídelnej situácie pred a po vzniku mesta, resp. k právam miestnych obyvateľov z predprivilegiálneho obdobia a následne po udelení práv slobodného kráľovského mesta. Na základe analýzy známych údajov autor vo svojom príspevku stručne osvetlil vývoj mestskej samosprávy, jej možnosti i povinnosti v období stredoveku.

Patrik Derfiňák